

Salvador Rodríguez-Becerra

ANDALÚZIAI FOGADALMI KÉPEK (EX-VOTO)

Az ember és a természetfeletti kapcsolatának távlatai

Andalúzia, a spanyolországi autonóm közösségek egyike, egy Magyarországnál valamivel kisebb, 87 268 négyzetkilométernyi területen fekszik. 7, 5 milliós lakosságával az Ibériai-félsziget déli részén, az Atlanti óceán és a Földközi tenger között található. A terület két – a keleti, sevillai és a nyugati, granadai – érsekségre és nyolc püspökségre osztható. Andalúziában a Szűz tisztelete köré szerveződő vallási központok, különösen a Mária kegyhelyek, ájtatosságok, körmenetek, templomi búcsúk, zarándoklatok a csodákban és Mária-jelenésekben való hitet hivatottak elősegíteni. Különös jelentőségük van itt az olyan laikus szervezeteknek, mint a vallásos társulatok és azok a társaságok, melyek fő célja a nagyhét megünneplése. A vasárnapi templomba járás meglehetősen ritka, és a szentségekhez járulás főként az átmenet rítusaira, a keresztségre, az elsőáldozásra, a házasságra és a halálra korlátozódik.

Egy 1979-ben az egész területen végzett néprajzi felmérés alapján kiderült, hogy a képes ex-votók többsége Andalúzia nyugati provinciáinak Mária szentélyeiben található, míg ez a gyakorlat szinte teljesen eltűnt a keleti provinciákban. A különbségnek számos oka van: keleten a testvérületek ritkább előfordulása, a spanyol polgárháború (1936–39) pusztítása, az egyházi hierarchia pasztorális szemléletének változásai, az ex-votók szerves alapanyagának nehéz hozzáférhetősége és a hanyatlás folyamatának szükségszerűsége. A felmérés alatt több mint ezer 19–20. századi fogadalmi képet fényképeztünk le, többségüket remetelakokban és kegyhelyeken. Az anyag elemzésének és katalogizálásának eredményeképpen 1980-ban született meg az *Ex-votok Andalúziában* című könyv, mely a témában úttörőnek számított Spanyolországban. 1982-ben megrendeztük az első nyilvános festett ex-voto kiállítást Sevillában és Granadában II. János Pál spanyolországi látogatásának tiszteletére. Az azóta eltelt időben fő érdeklődési körünk a népi vallásosság, a közösségi kultuszok és azok gyakorlata, vallási fesztiválok, kegyhelyek és szentélyek, Szűz Mária jelenései és természetesen maguk az ex-votok, változatos megjelenési formáikban Andalúzia területén.

A fogadalom (votum) jelensége az antikvitás óta jól dokumentált, sok letűnt társadalomban, és sok ma élőben is kifejezésre jut. Ennek ellenére az ex-voto mint vallási felajánlási ajándék eredete történetileg nehezen elhelyezhető: egyetlen kultúrának, társadalomnak vagy felekezetnek sem tulajdonítható. A fogadalmi tárgy az emberi vágy egyetemességének érzetét kelti a szenttel való kommuniká-

cióra. Napjaink Andalúziájának sok kegyhelyén is virágzik ez a gyakorlat, ahol a hatóságok engedélyezik. Ami az elmúlt évszázad alatt megváltozott, az nem az ex-voto jelenség társadalmi vagy vallásos jelentősége, hanem anyagi megnyilvánulása. A múlt század fordulóján a legkedveltebb forma a fogadalmi kép, a vallásos medál, a hajfonat volt, a későbbiekben fényképek, személyes tárgyak, és ortopédiai eszközök, legújabban rajzok, szövegek és a felajánló kérésével valamilyen valós vagy szimbolikus kapcsolatban lévő válogatott tárgyak váltak jellemzővé.

A fogadalmi tárgyak történeti folytonossága Andalúziában különösen a kora középkortól bizonyítható. A Jaen provinciában található faluban, Andujarban, La Cabeza kegyhelyén a festett ex-votok mellett tizenötödik századi vagy még régebbi rabláncok és bilincsek találhatóak, melyek vélhetően a *reconquista* során az iszlám uralom alól felszabadított keresztényektől származó offerek. Andalúzia remetelakjainál és kegyhelyeinél napjainkban is változatos formában élő fogadalmi tárgyak hagyományát mint általános vallásos megnyilatkozást, a pénzadományok, a gyertyagyújtás és a lámpaállítás sorában szokás említeni. A hit ezen kifejezőmódjainak műfaji megjelölésére számos kifejezés használatos, ilyen többek közt a csoda, a fogadalom, az adomány, és a votív felajánlás.

Kutatásunk célkitűzései

Munkánk célja, hogy a fogadalmi tárgyak vallásos metaforaként való értelmezése révén bepillantást nyerjünk az andalúziai férfiak és nők természetfelettihez fűződő kapcsolatába, annak formáiba és érzékenységébe. Különösen fontos a Szűz Mária alakjának elhelyezése a népi vallásosságban. Az ex-voto mint a népi vallásosság közvetlen kifejeződése ugyanis láthatóvá teszi számunkra Andalúzia népének személyes Szűz Mária-kapcsolatát az egyházi hatóság által kinyilatkoztatott kánoni hit keretein túl. A törekvés már-már a *heterodoxia* szóval jellemezhető, de csak amennyiben elfogadjuk, hogy az a hívők többségét nem érinti, s nem más, mint a hivatalos egyházi szervek által használt fogalom egy feledésbe merülő ortodoxia életben tartására.

Meggyőződésünk, hogy a hivatalos liturgia és gyakorlat tulajdonképpen nem befolyásolja az andalúziaiak értelmezését az ember és a szent kapcsolatáról, és amit a hívek a Szűz Mária alakjáról gondolnak, a következő pontokban lényegesen eltér a hivatalos szövegektől:

1. Ahelyett, hogy ember és Isten vagy ember és Jézus közötti közbenjárónak tekintenek, a Szűz önmagában a lelki közösség és áhítat végső és egyetlen tárgya.
2. A fogadalmi tárgyon ábrázolt kép önmagában képes események kiváltására, ez a képesség pedig nem korlátozódik bizonyos betegségekre vagy körülményekre, sem a sír közvetlen környezetére.
3. Az ilyen Mária-képek események kiváltására való elsődleges és egyetemes képessége minden körülményre, köztük egyedi esetekre is érvényes.
4. Szűz Mária ugyanolyan szívesen fogadja a hozzá fordulókat minden felajánlását, imáját, kérését, bűnbánatát, könnyeit és szeretetét, és mindent meg-

tesz, hogy könnyítsen hű követőinek szenvedésein és teljesítse kéréseiket társadalmi helyzetükre való tekintet nélkül.

5. Vannak, akik sikerebb kérelmezőnek bizonyulnak, de mindenkinek megvan a lehetősége a kérésre.

A fogadalom és az ex-voto fogalma

A Szűz Mária képeinek tett fogadalmak megjelenésükben változatosak és minden formai tipológiától mentesek, részben mivel titokban és alkalomhoz kötött módon születnek. Természetesen vannak a könyörgésnek bizonyos bevett formái: ilyen többek közt a kegyhely térdén csúszva vagy mezítláb történő megközelítése, a pénzadományok, a zarándoklatok és a szónoklatok. A fogadalom kifejezetten kölcsönösségi alapon működik, általában nem gazdaságilag, hanem kölcsönös szívesség formájában nyilvánul meg. Ily módon a könyörgő gondolataiban kettős és kölcsönös kapcsolat alakul ki az istenség és önmaga között. Az ex-voto ezután a fogadalom kölcsönös természetének csúcspontja lesz azáltal, hogy a segítőt kötelező elvárások szimbólumává válik. Amennyiben a kegyképen ábrázolt szent eleget tesz a kérésnek, a kérelmező köteletségének érzi, hogy ígéretéhez híven anyagi felajánlással válaszoljon. Ebben az esetben az ex-voto egyfajta kompenzációnak vagy fizetségnek tekinthető. Ezek alapján az ex-votot a kegyképeknek szóló nyilvános adományként definiálhatjuk, melyet kegyhelyeken vagy más szent helyen állítanak ki az isteni segítség biztosításáért cserében. Amellett, hogy fizetéssel szolgál a beteljesült kérésért, az ex-voto nyilvános vallomás is a kép hatékonyságáról és dicsőségéről, ily módon elősegíti erejét a nép körében – különösen ünnepek alkalmával, amikor közszemlére teszik őket.

A körülmények, amelyek a híveket ilyen fogadalomtételre sarkallják, igen változatosak: főként betegség, baleseti sérülés, másodsorban természeti katasztrófák, gazdasági csapás, az életszakaszokhoz fűződő válságok, állapotbeli változások, szélesebb körű társadalmi események, mint a háború, a terrorizmus, vagy a hadseregbe való behívás, az emigráció, vagyis bármely olyan szituáció, aminek közvetlen hatása van az egyénre vagy a társadalom egészére. Ex-voto készülhet együttesen vagy csoportok által testületileg is. Ez utóbbit intézményes devóciónak nevezzük, mely általános válságok: járvány, pestis, szárazság, háború, természeti katasztrófa, tömeghisztéria idején jelenik meg.

Az ex-voto azon kívül tehát, hogy a szerencsés személyek testamentuma, a kép erejének nyilvános és állandó elismerése, tekintélyének fokozója is. Valóban, a közkedvelt kápolnák gyakran rendelkeznek egyfajta állandó „csodák csarnokával”, az ex-votókat bemutató teremmel, mintegy reklámozva azokat. Ezek a termek kötelező turistalátványossággá váltak, ahová a családok közlelő s távolról összesereglenek, hogy megfigyeljék, tanulmányozzák és magyarázzák a falakat díszítő votív felajánlásokat. A tárgyak és ajándékok bősége miatt a látogatóban keltett benyomás mély és intenzív, annál is inkább, mivel a szem képtelen ilyen részletgazdagság befogadására. A látogatót elárasztja a tárgyak sokasága és az általuk közvetített érzések intenzitása, olyannyira, hogy pusztán a hatás a meg-

térésükhöz vezethet. A gyertyák, zászlók, lámpák és más kellékek elősegítik az érzelmi hatást, bár üzenetük kevésbé jellegzetes. Végül, az ex-voto jelenségnek földrajzi hatása is van azáltal, hogy maga körül befolyási zónát és a kegyelem védelme alatt álló területet alakít ki, melyet a Szűz Mária szobra jelöl ki. Ez a választási bíraskodás alá eső övezet nem esik egybe földrajzi vagy közigazgatási határokkal, a szoborhoz fűződő fogadalom átíveli azokat.

Az ex-votok típusai

Miután szó szerint több ezer ex-voto formát vizsgáltunk meg Andalúziában, célszerűnek tartottuk, hogy a következőképpen osszuk fel őket alapvető kifejezési módjuk szerint. Elsőként létezik a *narratív kifejezési mód*, mely magában foglalja a képeket, fotókat és szövegeket. Másodsorban beszélhetünk *szimbolikus kifejezési módról*, mely medálokat, festményeket, emberi szervek és végtagok másolatait, valamint számtalan más példát foglal magába. Különbséget tehetünk továbbá az *egyéni* és a *kollektív megjelenési formák* között. A kollektív ex-votok egy teljes közösség által szükség idején megtapasztalt közös impulzus révén, s többnyire városi szervek, pl. a polgármesteri hivatal felajánlására jönnek létre. Előfordul, hogy ezek a kollektív ex-votok kiterjedt narratív ábrázolások formájában jelennek meg oszlopok vagy utcák mentén felragasztva, ily módon emlékezve meg egy bizonyos csodáról. Ezek azonban meglehetősen ritkák. Az egyéni képi példák esetében, melyek a többséget alkotják, a stílus hierarchikus. A felső szintet a devóciós kép jeleníti meg, melyet kivétel nélkül felhők vagy valamilyen isteni jelenet vesz körül. A központi szint a csodás hatást jeleníti meg, az alsó szint pedig egy leíró elbeszélést foglal magába. A szimbolikus ex-votok személyes tárgyakkól, gyógyult testrészek másolataiból, hajfonatokból, copfokból, ünnepi ruhadarabokból állnak. Bizonyos kegyhelyeken háziállatok reprodukciói is előfordulnak.

Festett ex-votok

A festett ex-votók, a fogadalmi képek többnyire naiv alkotások, ami azt jelenti, hogy a művészek nem képzettek és nincsenek tisztában olyan technikai fogalmakkal, mint a perspektíva és a térábrázolás. Gyakran sematikusak és kezdetlegesek. A hivatásos művészek által készült képek kivételesek. Ahogy már említettük, tiszta, hármass narratív szerkezetre törekszenek: a szent a legfelső síkon, felhőkbe vagy más magasabb rendű valóságot megjelenítő szimbólumokba ágyazva jelenik meg; középen a kérelem tárgyát találjuk: azt a betegséget vagy szerencsétlenséget, amely a fogadalmat motiválta. Ez néha a betegágyának, a baleset helyszínének, vagy annak a munkahelynek az ábrázolása, ahol a baleset történt. Ezek a jelenetek egy amatőr festőre jellemző naturalizmussal kerülnek bemutatásra. A középső szinten belül szerepelhet a kérelmező és a szent között közbenjáró személy alakja, közülük leginkább a szenvedő gyermekek édesanyja (sokkal inkább, mint az édesapák), bár alkalmanként mindkét szülőt ábrázolják.

Az egyik képen egy őrangyal látható, bár az őrangyalok jelenléte az emberek körében kevésbé ismert, mint a hivatalos egyházi doktrínákban. A nőket leggyakrabban mint a családi vallásgyakorlat képviselőit, feleségeket és anyákat, a gyermekekért, férjekért és más rokonért könyörgő közbenjáróként, párbeszéd közben vagy szónokolva ábrázolják.

Bár az ex-votok felajánlói többnyire hétköznapi emberek, és magát a gyakorlatot is elsősorban a népi vallásosság megnyilvánulásának tekintjük, más tényezőket is figyelembe kell vennünk. Néhány esetben például az emberi közbenjáró feleslegessé válik. Néhány 19. századi hiteles példa szerint a kérelmező nem laikus, hanem a klérus egy tagja: szerzetes vagy apáca. Az elit, a polgárság és az arisztokrácia köréből kevesebb a felajánlás. Az utóbbi esetekben a csoda szó feltűnő helyen szerepel az ex-voton, eleget téve ezzel az egyház kívánalmainak a kérések teljesítésének elismerésével kapcsolatban. Általánosságban ez a szó használatos bármilyen isteni kegyelem megnevezésére. A köznép számára minden természetfeletti beavatkozás önmagában csodának tekinthető.

Témák

Az ex-votok motivációi közt első helyen a súlyos betegség található, második leggyakoribb a baleset. A baleseti sérülések elkerülhetetlensége és a családtagokban kiváltott félelem következtében azonnal a természetfelettihez folyamodnak. Gondolatban a szenvedő reménykedve fordul annak a szent lénynek a képe felé, akit az üdvössége elérése szempontjából legbefolyásosabbnak érez. Minden történeti kornak megvannak a jellegzetes veszélyei: útonálló, emberrablás, kocsik, lovak, és más lábasjóság által okozott mezőgazdasági baleset, építkezéseken, szállítás, vadászat közben, kutak karbantartásánál, a tenger közelében pedig számos halászattal, hajózással kapcsolatos szerencsétlenség, a lista pedig végtelen. Néhány esetben a megszokott részleteken kívül az ex-voto közvetlen életrajzi információt is tartalmaz: nevet, a panasz természetét, időt, helyet és más körülményeket. Ezek a tények személyessé teszik az isteni beavatkozást és az esemény hitelességéről tanúskodnak.

Kulturális örökség, értékük a vidék és a nemzet számára

A fentiekből kitűnhet, hogy az ex-votok a kulturális örökség felbecsülhetetlen értékű kincseit képviselik, mivel a néphit fontos materiális megnyilvánulásai egy adott történeti korban. Azon kívül, hogy dokumentumértékük van, művészi, történelmi és néprajzi alkotások, mert bepillantást nyújtanak a köznép társadalmi és kognitív életébe, mely más módon nem hozzáférhető. Az ex-votokat, mint a város kincseit, mind a polgári mind az egyházi közigazgatásnak védenie kellene amennyire lehetséges. Ez csak akkor következhet be, ha teljesen elismertük az egyedülálló értékét ezeknek a tárgyaknak mint kulturális és történeti dokumentumoknak – ahogy az napjainkban meg is történt. A Katolikus Egyház az új

kánonjog 1234 bekezdésének, 2. paragrafusában így fogalmaz: „A népművészet és vallásosságot bizonyító fogadalmi tárgyakat a kegyhelyeken vagy hozzájuk közeli helyeken láthatóan kell elhelyezni, és biztonságosan kell őrizni.”¹ Ami a polgári törvénykezést illeti, mind a Spanyol Történelmi Hivatal által április 25-én életbe léptetett 16/1985-ös jogszabály (46-47. cikkek), mind az Andalúziai Történelmi Kulturális Örökség (Patrimónium), Spanyolország védett néprajzi értékeként említi az ex-votokat.

Fordította: Szauter Dóra

Irodalom

Salvador Rodríguez-BECERRA – Jose Maira Vazquez SOTO

1980 *Exvotos de Andalucía, Milagros y promesas en la religiosidad popular*. Argantonio, Ediciones Andaluzas. Sevilla.

Salvador Rodríguez-Becerra

The ex-votos of Andalusia: Perspectivies on Human Relations with the Supernatural

One of the Autonomous Communities of Spain, Andalusia comprises a territory of 87.268 square kilometers. In 1979, the author conducted an ethnographic survey of the entire region, and discovered that the majority of pictorial ex-votos were to be found in Marian shrines in the western provinces of Andalusia. As a result of analysis and cataloguing of this material, a book was published entitled *The Exvotos of Andalusia* (1980), which was a pioneering effort on this subject in Spain.

The objective of the work was to gain insight into the forms, the sensibilities, and the relationships between the men and women of Andalusia and the supernatural beings they worship through an understanding of the ex-voto as a religious metaphor. The vow has a specifically reciprocal basis, normally expressed not in economic terms but rather as an exchange of favors. Ex-voto can be defined as a donation to a holy image, made publicly, generally put on display in a shrine or rather sacred site, in exchange for the granting of divine favor. The ex-voto acts also as a public testimony to the efficacy and glory of the holy image. The ex-votos are also public and permanent avowals of the power of the image, enhancing its prestige. Thus the ex-voto, aside from being a testament to the gratitude of favored individuals, are also public and permanent avowals of the power of the image, enhancing its prestige.

---

¹ Az idézet fordítása megjelent: Erdő Péter szerk. *Az egyházi törvénykönyv*. Második kiadás. Szent István Társulat, Budapest, 1986. 835.

Having examined literally thousands of forms of ex-voto in Andalusia, two types were found. First, there is the narrative mode. This includes pictures, photographs and texts. Secondly there is the symbolic mode comprising religious medals, paintings, replicas of human organs and limbs, and so on, ad infinitum. It has to be distinguished between the individual and the collective or multiple forms. When painted, the ex-votos tend toward the naïve; that is, the artists are untaught and ignorant of technical concepts like perspective and spacing. They tend to be schematic and rudimentary.

Principle among motives for ex-votos is serious illness, followed by accidents. Each historical epoch is defined by its own dangers.

It should be obvious from the above that ex-votos represent a patrimonial treasure of inestimable value, since they represent an important material expression of folk belief at any given moment in time. The Catholic Church, in its new Bill of Canonical Rights, section 1234, paragraph 2, makes the following point: "In all shrines and in adjacent areas, ex-votos and other examples of devotional folk art and piety are to be rigorously conserved." As far as civil legislation is concerned, law 16/1985 of April 25th promulgated by the Spanish Historical Authority (articles 46 and 47) and the Law of Andalusian Historical Patrimony both include the ex-votos as part of the protected ethnographic property of Spain.